

Péter Alexa – Szegedi Mónika

Tibeti művelődéstörténet

Oktatási segédanyag „Távol-keleti művelődéstörténet BBN-KEL11-211” c. kurzushoz

ELTE Bölcsészettudományi Kar, Budapest 2024.

Az alábbiakban a kurzus diáiból készült vázlatot láthatják, a korábbi művelődéstörténet jegyzettel egybedolgozva. A vizsgakészülést szeretnénk segíteni ezzel a tömör áttekintéssel, amelynek összefüggései a szóbeli magyarázatokkal együtt értelmezhetők pontosan. Ha másolják, megosztják az alábbi szöveget, kérjük, ezzel a bevezetővel együtt továbbítsák. Ha a későbbiekben felhasználják, a címben látható adatokkal hivatkozzanak rá! A végén ajánlott irodalmat is találnak a további kutatáshoz. Jó felkészülést, sikeres vizsgát kívánunk!

Dr. Szegedi Mónika, Távol-keleti Intézet, Buddhológia és Tibetisztika Tanszék <https://buddh-tib.elte.hu/> Email: monika.szegedi.elte@gmail.com

A tibeti kultúrát meghatározó természeti és történeti körülmények

Tibet neve

Önmegnevezés: **Phö**, írott alakja: **Bod**

Phöjül – Bod-yul (Tibetország) Tibeti nyelv: phöke –(írott tibeti: *bod-skad*)

Indiai neve: **Bhóta**

A nyugaton ismert „**Tibet**” szó eredete: mongol: *Thubet*, kínai *Dufan*, thai *Thibet* < arab **Tubbat* < **Thöböt* (*stod-bod* = Felső-Tibet)

Földrajzi környezet

„A világ teteje”: Átlagosan 4900 méteres tengerszint feletti magasság

Az Északi fennsík (Tibeti-fennsík): 4800 m magasságban, nincs termőföld, nincs erdő, félsivatagos éghajlat. Lefolyástalan területen: sós tavak.

A völgyek, keleti legelők legalacsonyabb: 1000-1200 m tengerszint feletti magasság.

A nagy ázsiai folyamok forrásvidéke:

Indus, Szatledzs, Gangesz, Brahmaputra; Szalven, Iravádi, Mekong, Jangce, Huanghe (Sárga-f.)

→ A vízkészlet ellenőrzése politikai kérdéssé vált.

A tibeti etnikai és kulturális terület

Földrajzilag:

Kína, Hszicang, Csinghaj-tibeti-fennsík (kínai: 青藏高原) 2,3 M km²

Ny-K: Karakorum, Pamír – Szecsuáni-medence-Brahmaputra-könyök

É-D: Altin-tag, Tarim-medence – Himalája

Népesség:

A terület a késői kőkortól kezdve lakott, a mai tibetiekből kimutatható genom 21 ezer évvel ezelőtt különülhetett el. Lhasza, a történelmi főváros közelében szintén kb. ilyen idős régészeti leletek.

Ma 5-6 millió a tibeti nyelvek valamelyikét beszélők száma.

Zömmel a Kínai Népköztársaság területén: Tibeti Autonóm Terület, Szecsuán, Csinghaj, Jünnan, továbbá a Himalája-vidéken: India (Kasmír, Szikkim), Bhután, Kelet-Nepál. Ázsia-szerte és nyugati országokban kisebb-nagyobb emigráns kolóniák.

Etnikai-nyelvi-kulturális keveredés. pl. Serpa nép.

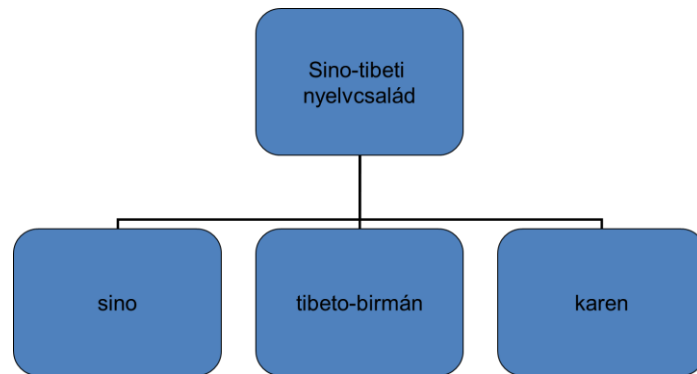
Ryavec 2015. Map 1.

A tibeti nyelv

Monoszillabikus, tonális nyelv

Sino-tibeti nyelvcsalád: Sino = Kínai, Tibeto-birmán/burmai, Karen ág

(többféle modell létezik)

A tibetiek honfoglalása

A feltételezett **proto-tibeti-burmai-kínai ősnép** differenciálódik, szétvándorolnak. I.e. 4000 körül a kínaiak ősei a Jangce völgyében letelepedtek

A **tibeto-birmán** ág tovább dél felé, nomád életmód, i. e. 500 körül a tibeti és a burmai népek és nyelvek elválása.

A **nomád népekre jellemző életmód** (állattenyésztés: jak, ló, kecske, juh), **társadalmi szerveződés és szemléletmód**.

A tibeti államot alapító nép: kjang (k'iang): **nomád állattartók, rokonsági alapú, harcos területszerző berendezkedés; sámánizmus, animizmus, totemisztikus elképzelések**

Ma a lakosság 48%-a nomád, 32% földműves, kereskedő, 20% szerzetes.

Északi fennsíkon: nomád nagyállattartás, sókereskedelem. Völgyek, keleti régió: földművelés, állattartás, kereskedelem.

A szöveges történeti források értékelése

Gazdag **szokásrendszer, orális hagyomány, rítusok és mítoszok** (eredetmagyarázó és beavatási) – **vérségi alapon** szerveződő **kisközösségek**, nomád életmódú, sámánisztikus világnépeket, törzsek **szóbeli irodalma**.

Szöveges források: Feljegyzések az uralkodók tetteiről, oszlopfeliratok, ediktumok, kronológiai és geográfiai munkák, levelek, vallási iratok.

Az írásbeliség együtt kezdődik az államisággal; a történetírói hagyomány is.

A **korai írott források töredékesen** maradtak fenn; a **komplett szövegek későiek** – és **egyháziak**.

Tantörténet = Tibet története.

Mítoszok: beleszövődnek a valós események elbeszélésébe.

Az ideologikus történetírás tendenciózus törekvései.

Modern filológia: a különböző korú és nyelvű források összehasonlítása

A tibeti nép eredetének mítosza

Mítikus eredetmagyarázat:

A nép őse egy majom-szent és egy hegyi démonasszony. Férfi-női dualitás

Az uralkodók az „égből szálltak alá” (Indiából érkeztek)

Eredete: totemizmus, majom-ős

Ld. még: a kínai Majomkirály, Szun-vu Kung motívumai:

Hegy-szülte, varázserejű (pl. „felhőbukfenc”), barbár erő

A Buddha szelídíti meg, leszögezi egy hegy alá

Az „Óm mani padmé hüm” varázsigejével;

Avalókitésvara szabadítja ki, segítő majomvitéz lesz.

Potala-hegy További párhuzam: indiai aszkéták, jógik, *sziddha*-hagyomány

Önértelmezésük szerint: Kegyes indiai civilizáció vs. civilizálatlan őslakosok

Avalókitésvara (Avalokitesvara/Guanyin, Kannon, tib. **Csenreszi**, *Spyan-ras-gzigs*): a Kegyesen Alátekintő

Szellemi princípium: Jóság, együttérzés

Potala-hegy Dél-Indiában (sz. Potalaka, tamil Potiyil)

Srí Lankára megy Táltoskirály képében a *ráksaszik* ellen megsegíteni a kereskedőket

A tibeti hagyomány szerint az uralkodó (király, dalai láma) az ő megtestesülése.

Potala palota Lhászában: a dalai lámák rezidenciája, hatalmi központ

Technológiai és szellemi termékek importja

Az első uralkodók: A Jarlung dinasztia

Erős törzsfők kiemelkedése (tib. *cenpo, btsan-po*)

„Égi eredet”: szakrális királyság

Harminckét prehistorikus uralkodó. Nyolc mítikus király: Szivárványkötélen (*dmu-thag*) ereszkednek le és távoznak, kivéve az utolsót:

Drigum Cenpo (gri-gum btsan-po) → „Az első sír” tumulus/kurgán/halomsír típusú királlysírok Közép-Tibetben, 4-10. sz.

Birodalomalapítás: földi temetkezés. Eurázsiai sztyeppei nomád hagyományok

Jarlha Sampo: hegy-isten → fehér jak mint védőszellem

7-9. sz. Az egységes tibeti állam létrejötte → civilizációs, kulturális hatások

570–620 k. Namri Szongcen törzsfő első kísérlete a tibeti törzsek egyesítésére

620–649 k. Fia, Szongcen Gampo, az első tibeti *dharmarádzsa*, azaz „Kegyes Uralkodó”, egységet teremt, és a törzsfőkre támaszkodva a Jarlung-nemzetség vezetésével meghódítja a környező területeket (zsangzung, azsa stb), **Kína és Közép-Ázsia felé terjeszkedve**. 638: Az első jelentős fegyveres konfliktus Kína és Tibet között.

A törzsi arisztokrácia megosztása. A buddhizmus pártolása a törzsi, **népi vallásgyakorlat** képviselőivel szemben (bönpók, bön-papok)

Dinasztikus házasságok: Nepáli és kínai (Tang) hercegnő, további feleségek a szomszédos (részben tibeti-rokon) népek arisztokrata családjaiból, pl. Zsangzsung, Gilgit, nyugati türkök, aszák (tujuhunok, mongol *tojogon).

Egységes állam. Közigazgatás és hadsereg: „Szarvak” (ru) és „ezredek” (stong-sde). **Örökletes, klánok.** A legfontosabb: hadügy. **Nomád katonai államszervezés.** A közigazgatási egységek adminisztrációs, adóbehajtási, rekrutációs szerepe. (Minden háztartás ad egy katonát.)

Kínai minta: Államigazgatás, **hivatalnoki rendszer, fallal körülvevett városok;** fővárost alapít: Rasza („Fallal körülvevett terület”). Később: Lhasza („Istenek városa”)

Indiai/ nepáli minta: Diplomáciai és kulturális kapcsolatok. Az államszervezés buddhista technikái. Egyházszerkezet, szerzetesi arisztokrácia kiépítése. Szakrális királyság → Nemzeti alapon szerveződő feudális hűbérrendszer egyházi legitimációval

Írásbeliség: állami projekt, az uralkodó megbízásából.

A tibeti buddhista állam civilizációs-kulturális integrációja a régió buddhista államai közé

A tibeti buddhizmus a **7. századtól** intézményesül

1. megtérés: 7-8. sz. Indiai, kínai, közép-ázsiai hatások: szövegek, kegytárgyak, rítusok.

Rendek: Nyingmapa, Bön

9-10. sz-ban kizsorul Közép-Tibetből

2. megtérés: 11. sz-tól.

Triszong Decen (khri-srong lde-btsan 755–797/804), a második „Kegyves Király”, uralkodása idején: a Tibeti Császárság fénykora, a buddhizmus intézményesülése

„Hitviták”: **1. bön vs. buddhizmus; 2. indiai vs. kínai buddhista irányzatok**

Az első buddhista kolostor (Szamje, tib. *Bsam-yas*, 779.)

A buddhizmus államvallás: az **uralkodó réteg deklarált vallása, politikai elköteleződés.** (Ázsia-szerte szokványos eljárás)

Megmaradnak a bön kultusz elemei, a hétköznapi rítusok szolgáltatói a bön-papok.

A bön képviseli a „régit”, a buddhizmus az „új”-at. Kevert formák: pl. a buddhista uralkodó miniszterei vérrel kenik be a szájukat a hűségük elmondásakor; a király betiltja a lóáldozatot; stb.

A mai napig él a **sámán-intézményrendszer**: a tibeti uralkodó a necsungi jóstól kér jóvendölést.

Ralpacsan (Ral-pa-can) király, a 3. „kegyes uralkodó” (815–836): **Nyelvújítás, óriási terjedelmű fordítói tevékenység**

842–850. A Tibeti császárság fokozatosan elveszíti hódoltságai területeit, kis törzsi fejedelemségekre esik szét.

A királyi dinasztia tagjait, támogatóit és a buddhizmus képviselőit elűzik. A buddhizmus hanyatlása.

950 körül Megkezdődik a közép-tibeti régióban **az állam újjászervezése, a buddhista intézményrendszer restaurációjával párhuzamosan.**

Konzolidáció, az állam restaurációja: 11. század

A **buddhizmus második elterjedése**, a kolostori rendszer kiépülése a 13. sz-ra.

A rokonsági viszonyok jelentősége mindvégig megmarad, meghatározza a világi és egyházi intézményrendszer egészét. A nemzeti identitás hatással van a buddhista irányzatok történetére is.

Örökletes egyházi tisztségek („tulku lámák”), **nagy klánok váltakozó dominanciája**, feudális hűbérrendszer.

Új tibeti buddhista irányzatok: észak-indiai buddhista tanítók, a buddhizmus tudós és jogi vonalának képviselői (Atísa, Nárópa-Marpa), szintézisek (Gampopa, szakják), reformok a szerzetesi életmód erősítése érdekében (Congkhapa)

Kadampa, Kagyüpa, Szakjapa, Gelugpa, területi központok, hatalmi riválisok

Nyelvújítás, a korai fordítások revíziója. A korai uralkodók történeti ábrázolásának új hagyománya.

Szerzetesi életforma és jóga-gyakorlók, kolostorok és remetebarlangok

Tibet buddhista „megtérése” hosszan elnyúló, több hullámban zajló, több forrásból merítő, sok konfliktussal járó folyamat volt, amelyet politikai szempontok is motiváltak.

Ennek során **szorosan összefonódott** több tényező:

- **gazdasági, technikai-technológiai fejlődés**

- **életmódváltás, civilizációs** átalakulás
- társadalmi átrendeződés
- államalapítás-államszervezés,
- a buddhizmus térhódítása,
- az **írásbeliség** kezdete.

A tibeti írás

Indiai eredetű (bráhmí, gupta, nágarí írásrendszer), Khotán és Kásmír közvetítésével.

Szótagos tagolású **betűírás**.

Abc-je a szanszkrit abc mintájára épül fel (hangtani elvek)

A betűk mássalhangzókat jelölnek.

Abugida írásrendszer: Az "a" magánhangzót nem jelölik, a többi 4 magánhangzó jelölésére pedig mellékjeleket használnak.

A szótagok vízszintes és függőleges irányban is épülnek, az alapbetű köré szerveződve. A szótagszerkezet kötött.

Balról jobbra olvasandó.

A szótárakban a szavakat az alapbetű szerint rendezik el.

Mindmáig használják a *tibeti, dzongkha, ladakhi, szikkimi, serpa, balti* stb. nyelvek lejegyzésére.

Írott, nyomtatott, díszítő és pecsét-formái is kialakultak.

A szerzetesi réteg társadalmi szerepe

A tibeti értelmiségi réteg: buddhista szerzetesek, a nagy klánok gyermekei („Padmaszambhava huszonöt tanítványa”)

Az első fordítások és eredeti művek: ediktumok, történeti feljegyzések.

Erős kapcsolatok a **turkesztáni** buddhista csoportokkal (Khotán, Dunhuang), művészeti és egyéb **kulturális hatások**

A kolostorok környékén élő családok egy-egy gyermeket (jellemzően a második fiút) a helyi kolostorba küldik szerzetesnek. Terményadóval és egyéb módon tartják el a kolostor lakóit. A rokoni kapcsolatok hálózata kohéziós erő.

A nagy **kolostorok: feudális hatalmi centrumok**, a lokálisan domináns nemzetség irányítása alatt; **gazdasági és politikai hatalom**; rivalizálás, a dominanciáért folyó küzdelem, fegyveres konfliktusok a kolostori érdekcsoportok között, szomszédos hatalmakkal diplomáciai manőverek.

Egyúttal oktatási intézmények is (értelmiségképzés), közigazgatási, vallási-kulturális szolgáltatások (szertartások, gyógyítás, jóslás, könyvek másolása, nyomdák, könyvtárak), nemzetközi diplomáciai és kulturális hálózatok részei; meditációs központok.

Könyvnyomtatás: fadúcos módszer

9. sz. Kína

12. sz. Tangut udvarban tibeti írású buddhista könyvek

18. sz-tól nagy kolostori nyomdák (*parkhang*)

Derge: 3-400 000 fadúc, 500+ szerzetes-nyomdász

A tibeti naptár

A tibeti időszámítás – **luniszoláris**: holdhónapok és nap-év kombinációja

12 állatövi jegy: Nyúl Sárkány Kígyó Ló Juh Majom Tyúk Kutya Disznó Patkány Ökör Tigris

5 elem: Tűz Föld Fém Víz Fa

Kínai és indiai hatások. Számos változáson ment át

11. sz. második fele: *Kálacsakra-tantra*, indiai buddhista rendszer, hatvanas ciklus (t. *drukcsu*): 12 állat x 5 elem

1042: Atísa, kezdőév: 1027 → **2150 = 2023**

Párhuzamos (világi és egyházi kronológia)

Az első uralkodó (i. sz. 255) a kezdőév → 1769

Kőrösi Csoma Sándor: Alexander Csoma de Körös: *A Grammar of the Tibetan Language*. Calcutta. 1834.

A hét napjai	Tibeti írott (Wylie)	Tibeti fonetikus	Égitest
Vasárnap (Sunday)	གཟའ་ཉི་མ་ (gza' nyi ma)	nyima	Nap
Hétfő (Monday)	གཟའ་ལྷ་པ་ (gza' zla wa)	dawa	Hold
Kedd (Tuesday)	གཟའ་མིག་དམར་ (gza' mig dmar)	mikmar	Mars
Szerda (Wednesday)	གཟའ་ལྷག་པ་ (gza' lhak pa)	lhakpa	Merkúr
Csütörtök (Thursday)	གཟའ་ཕུང་བུ། (gza' phur bu)	purbu	Jupiter
Péntek (Friday)	གཟའ་པ་སངས་ (gza' pa sangs)	pasang	Vénusz
Szombat (Saturday)	གཟའ་པོ་ལ་ (gza' spen ba)	penba	Szaturnusz

A tibeti gyógyászat

Elmélete: *Négy Tantra* tibeti fordítása (8-9. sz.?)

Öt elem: föld, víz, tűz, levegő, tér

Három „nedv”:

A test fizikai minőségei – egyensúly, harmónia: egészség. Az egyensúly megbomlása: három „méreg”

Szél (t. rlung), mozgás ~ tér, ~ vágy.

Epe (mkhris-pa), energia ~ tűz és levegő, ~ harag.

Nyálka (bad-kan), erő ~ föld és víz, ~ tompaság/tudatlanság

Anamnézis, kikérdezés: személyiségtípus, táplálkozás, szokások, korábbi betegségek

Diagnosztika: Vizelet, Pulzus, Nyelv

Terápia: életmód, állati, növényi, ásványi orvosságok, pszichés ráhatás

Orvos: figyelmes, együttérző, nagylelkű; 10-15 évnyi képzés

A hagyományos tibeti társadalom

- alapja a **földbirtok: feudális**

- nemesség: *japsi, depön, kutra* családok
- köznép: földművelő, zsellér, napszámos
- félnomád - nomád
- szerzetesek apácák

Kereskedelem - kivitel, behozatal: gyapjú és más állati termékek, só; gabonafélék, iparcikkek

- fizetőeszközök: **árucsere**, ezüst, *ngül, tamka*, rézérme, *szrang, jüan*

Nomádok

- állatok: jak és hibridjei szarvasmarhával (*dri, pho, dzo, dzo-mo*) + juh, ló

- életritmus: legeltetés, téli szálláshely

- jakszörből készült **fekete nemezsátrak: négyszögletes**, átlagosan 30m² alapterület, központja a tűzhely

- felszerelés: tároló zsákok, oltár, nyergek, kézi malom, köpülő

- védelem: tűzfegyverek, kardok, kések, tibeti masztiff

A tibeti ház - kétemeletes (agyagtégla, kő, beton) - kis udvar, istálló - alsó szint: tárolás, állatok - konyha, imaszoba, hálószobák - férfi istenek (polha, dralha), női istenek (molha, phulha) lakhelyei - vendégszoba (khadag szertartás)

Étkezés - tea, *campa* (pirított árpaliszt), tészták (*momo*) - hús: juh és *dri* (szárítva, főzve, fagyottan) - tejtermékek: *dri* tejből (aludttej, joghurt, vaj, sajt)

Munkák - földművelés: szántás, aratás, cséplés, rostálás - kézművesség - szövés

Öltözködés – nemzeti viselet: *cshuba* (t. *spyu-ba* < arab *jubba*), kötény, fejfedők, csizma; hajviselet, ékszerek (fülbevalók, gyűrűk, nyakláncok, hajdíszek)

Közlekedés - ösvények, csapások (nem kiépített utak), függőhidak, csónakok, szögletes jakbőr tutaj – fosztogatók, útonállók

Tibeti ünnepek – 1. hó: első Buddha-ünnep (Buddha csodákat mutatott be), hold-jév, tizenötödiki nagy áldozás, sátorverés ünnepe, ördög kiűzése, röpülés a mélybe – 2. hó: arany körmenet – 3. hó: átköltözés, átöltözés ünnep – 4. hó: második Buddha-ünnep (Buddha születése, nirvánába távozása), miniszterek nagygyűlése – 5. hó: istenségek megnyilatkozása az égből – 6. hó: harmadik Buddha-ünnep (Buddha megforgatja a tankereket), kolostori választások – 7. hó: vallásos játékok ünnepe, opera előadások – 8. hó: lámák visszavonulása, mosakodás ünnep – 9. hó: negyedik Buddha-ünnep (Buddha leszáll az istenek közül), birtoknézés ideje, istenek leszállása az égből – 10. hó: Congkhapa halálának évfordulója, nők ünnepe – 12. hó: újévi ünnepség

Születés, névadás

Házasság - poligáma, **poliandra**, monogámia - elválasztó, szerencsemegtartó szertartás - házassági rítusok – válás

Halál - köztes lét - halotti szertartások - **temetési szokások: földbe, vízbe, tűzbe, „égbe” temetés**

Vallási irodalom alapja:

14. sz. Butön Rincshen Drub, *A buddhizmus története*, a Tibeti Kánon összeállítása

Tanításaik (Nárópa, Virúpa mahásziddha, Hévadzsra tantra, vadzsrajógini, *lamdre*: ösvény és eredmény); **logika és más tudományok** magas szinten

Rimé mozgalom 19. sz. (Dzsamjang Khjence Vangpo, Dzsamgön Kongtrül)

Hatásuk nyugaton, Szakja Trizin

Kolostori képzés

A dalai lámák rendszere

„**Dalai láma**”: talé lama (ta'-la'i bla-ma) = **tengernyi bölcsességű mester** (tenger-guru): tiszteleti cím a mongoloktól

„a csodálatos Vadzsradhara, erényekkel ékes ragyogó óceán”

A gelukpa rend a tümed mongol Altan kán támogatása révén megerősödik, 1578: Szönam Gjaco (1543–1588), a **gelukpa** rend vezetője a Drepung kolostor apátja, **Altan kántól** kapja a címet mint szellemi vezető.

A mongolok újabb buddhista megtérése – politikai szövetség

Tulku-rendszer: **újraszületéssel betölthető tisztség**. Poszthumusz két elődjére visszavetítik: így Szönam Gjaco a 3. D. L., az első pedig Gedün Drupa (1391-1475)

A 4. dalai láma mongol születésű → erősödő mongol befolyás

A teokratikus állam: 1642-1950

Törvénykezés, külpolitikai sikerek, építkezés, Potala palota, irodalmi munkásság; **nyugati utazók** (hittérítők) fogadása

A **világi és egyházi hatalomgyakorlás** praktikusán megoszlik, de a rendszer csúcsán a dalai láma áll, aki a mongol-kínai császári legitimáció révén uralkodik.

Folyamatos kulturális hatások a szomszédos birodalmak részéről.

20. század: a világpolitikai változások következményei

Kína 1911: a császárság bukása; Brit-India gyarmatosítási kísérletei; Orosz ellenérdekek; 1947-től: független India.

A 13. Dalai láma, Thubten Gjaco 1895-től 1933-ig: Modernizálás, reformok: hadügy, közigazgatás, oktatás, telekommunikáció.

1949. Politikai fordulat Kínában.

1950-51. Tibetet anektálja a kommunista Kína: katonai, gazdasági, ideológiai ellenőrzés, elvi autonómia.

Iparosítás (utak, vasutak, légitársaságok),

Oktatási rendszer

A hagyományos életforma feladására irányuló presszió. A nomád családok tradíciói gyakran ellentétesek a politikai érdekekkel.

Ellenállás a modernizáció ilyen formájával szemben, főleg: Kelet-Tibet (Amdo, Kham)

Út- és vasútépítés, repülőjáratok

Identitás: Mit jelent tibetinek lenni?

- Nincs saját nemzetállamuk
- Hatalmas földrajzi területen, eltérő természeti és történelmi körülmények → etnikai, nyelvi, életmódbeli, vallási, kulturális különbségek a tibetiek csoportjai között
- Sokan emigrációban (India és nyugati államok)
- Tradíció fontossága: identitásképző
- Ugyanakkor: globalizáció, modernizáció
- **Kihívás a fiatal generációk számára**
- Válasz: Öltözködés, zene, irodalom modern formái
- Anyanyelv
- Vallás
- Ruházat
- Étkezés
- Ünnepek

Ajánlott forrás a témához: *'Performing Tibetan Identities Photographic Portraits by Nyema Droma'* interviews with participants. Long Gallery of the Pitt Rivers Museum, University of Oxford, as part of the exhibition *'Performing Tibetan Identities: Photographic Portraits by Nyema Droma'* (13 October 2018 to 30 May 2019). It shows interviews with some of the participants in Nyema Droma's photographic project, discussing their personal backgrounds and consideration of their own Tibetan identities. Video editing by Kalnor. (Copyright Nyema Droma/Pitt Rivers Museum, University of Oxford)

https://www.youtube.com/watch?v=8XI4XQQxhk8&ab_channel=PittRiversMuseum

Bibliográfia

Diemberger, Hildegard – Ehrhard, Karl – Kornicki, Peter F. (eds.) *Tibetan Printing: Comparison, Continuities, and Change*. Brill's Tibetan Studies Library, Volume: 39. Leiden – Boston: Brill, 2016.

Haarh, Erik: *The Yar-luñ Dynasty: a study with particular regard to the contribution by myths and legends to the history of ancient Tibet and the origin and nature of its kings*. København: Gad's Forlag, 1969.

Hoffmann, Helmut: *A tibeti műveltség kézikönyve*. (Ford. Csatlós P.) Terebess Kiadó, Budapest 2001.

McKay, Alex (ed.): *The History of Tibet*. Vol. 1, London 2003.

Péter Alexa: Ippolito Desideri missziója Tibetben (1717-1721). In: Szilágyi Zsolt (ed.): *Tanulmányok a tibeti és mongol buddhizmus köréből*. Szerb János- emlékkötet. Budapest 2011, pp. 98–111.

Ryavec, Karl E.: *A Historical Atlas of Tibet*. University of Chicago Press 2015.

Schaeffer, Kurtis R. – Kapstein, Matthew T. – Gray Tuttle (eds.): *Sources of Tibetan Tradition*. New York: Columbia University Press, 2013.

Schaik, Sam van: *Tibet. A History*. London: Yale Univ. Press 2011.

Shakabpa, Tsepon W. D.: *Tibet története*. Osiris-Bódhizattva, Budapest 2000.

Szegedi Mónika: A nőstényördög megszélidül. Tibet megtérése. In: Déri B. et al. (szerk.): *Conversio: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2011. szeptember 22-23-án tartott vallástudományi konferencia előadásai*. Budapest: ELTE BTK Vallástudományi Központ, (2013) 261-282.

The International Dunhuang Project (IDP): <http://idp.bl.uk/>

The Tibetan Tumulus Tradition (TTT): *The Burial Mounds of Central Tibet: A Historical-anthropological Study and Documentation of the Tumulus Tradition of Early Central Tibet (4th–10th century CE)*. A FWF research project based at the Institute for the Cultural and Intellectual History of Asia (IKGA) and the Institute for Social Anthropology (ISA) at the Austrian Academy of Sciences, 2013-2021. <https://www.oeaw.ac.at/tibetantumulustradition/home/>

Uray, Géza: The Old Tibetan Sources of the History of Central Asia up to 751 A.D.: a Survey. In Harmatta, J. (szerk.): *Prolegomena to the Sources on the History of Pre-Islamic Central Asia*. Akadémiai Kiadó, Budapest 1979. 275–306.

— „L’emploi du tibétain dans les chancelleries des états du Kan-sou et de Khotan postérieurs à la domination tibétaine”, *Journal Asiatique* 269/1–2 (1981) 81–90.

Whitfield, Susan: *The Silk Road: trade, travel, war and faith*. British Library, Serindia Publications, 2004.